KERTI JÓZSEF*

ARANKA GYÖRGY „VIRÁGÉNEKEI”

Kulcsszavak: *alkalmi költészet, közköltészet, hálózatkutatás, poétikatörténet, versszemlélet*

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Aranka szerepéről a magyarországi, illetve az erdélyi magyar irodalom népszerűsítésében, az irodalmi élet megszervezésében, akkori kifejezéssel élve a magyar nyelv pallérozásában betöltött szerepéről sokan és sokfélet írtak már (bár számos antológiából, illetve tanulmányból méltatlanul kihagyták), azonban irodalmi munkásságáról, azon belül is költészetéről csak elenyésző számú tanulmány született. Ez a dolgozat némiképpen ezt a hiányt szeretné pótolni, hiszen a levéltári kutatások mutatták meg leginkább azt, hogy egy hatalmas Aranka-szövegtörzshöz hever feldolgozatlanul. Mivel impozáns szövegtörzsről van szó (csak a Kolozsvári Állami Levéltárban, az Aranka György-gyűjtemény 26-os csomójában több mint 250, különböző terjedelmű és műfajú szerzeménnyel), jelen esetben szűkítettem a kutatást: dolgozatomban kifejezetten a nőknek írt versekkel foglalkozik. Aranka életében, karrierjében a nők fontos szerepet játszottak, mindezt annak ellenére, hogy sohasem nősült meg, egész életét a magyar irodalom és nyelv ügyének szentelte. A nőkkel való ilyen fokú törődés nem tipikus ebben a korban még, ezért úgy vélem, hogy ebben az értelemben jókora európaiság, modernség jellemzi Arankát, aki formailag ugyan sokszor ragaszkodott a régihez, gondolatiságában mégis modern volt. Természetesen ezzel nem azt akarom sugallni, hogy ez Aranka tollából pattant volna ki, hiszen mint látni fogjuk a dolgozatban, számos kortársa írt nőknek költeményeket öelőtte is, itt sokkal inkább a mennyiségi mutatóról van szó. A virágének jelző elsődleges jelentésében a nőknek mint virágoknak írt szerzeményeket jelenti, második jelentésében azokat a nőknek (esetleg szerelemről) szóló költeményeket, amelyek használják a virágszimbolikát. Dolgozatomban arra is keresem a választ, hogy „virágénekei” által kapcsolatépítő gesztusai csupán a barátság, kapcsolat ápolása céljából történnek-e, vagy van más jellegű szándéka is (karrierépítés, támogatás szerzése a Társaságnak).

Arankáról mint „udvari költőről”¹ kialakított képnek ellentmondani látszik az a tény, hogy nemcsak a nemesi származásúakhoz írt költeményt, hanem egyszerű polgároknak (családtagoknak, szomszédoknak, kollégáknak) is. Bár alkalmi verseléssel haláláig foglalkozott, jókora modernizáció jellemzi abban az értelemben, hogy a nőket is figyelembe veszi mint potenciális olvasókat és befogadókat. A nők köszöntése az általa írt köszöntőversek jelentős hányadát teszik ki, nemcsak a nemesi családok hölgytagjainak, hanem polgárasszonyoknak is

* KERTI József (1982), doktorandusz, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola.
E-mail: kerti.jozsef23@gmail.com.

1 Lásd JANCsó Elemér: *Az erdélyi magyar nyelvemlék társaság iratai*. Akadémiai, Buk., 1955.

írt ilyen verseket. Ha alaposabban megvizsgáljuk az *Elme Játékjai*² című, egyetlen nyomtatásban megjelent verseskötetét, arra a megállapításra juthatunk, hogy az itt szereplő versek fele alkalmi jellegű, illetve harmada a szebbik nemnek szól. Ugyanez elmondható a Kolozsvári Állami Levéltárban (a továbbiakban KÁLt) fellelhető kéziratairól is, hiszen a 26-os csomó nagyjából harmada nőkhoz szóló költeményeket tartalmaz, ezeknek nagy része, mind a levéltári, mind az *Elme Játékjai* kötetében szereplő költemények referenciális elemmel rendelkeznek, azaz lehet tudni (vagy legalábbis sok esetben feltételezni), hogy kikhez szólnak. Az alkalmi költészet jellegével összefügg, hogy művelőik megrendelésre, baráti felkérésre írták legtöbb versüket, vagy pedig egy-egy közérdekűbb esemény indíttatására, pillanatnyi aktualitásának kiemelésére. Arankának is van számos olyan verse, amely aktuálpolitikai változásokra, politikai-történelmi eseményekre íródott (pl. II. József trónralépése, Horea-féle parasztfelkelés). Teleki Sámuelnek *A Fámához* címmel üdvözlő verset írt, amikor Telekit a váradi kerületben biztosnak nevezik ki,³ azonban arról nincs tudomásom, hogy megrendelésre (vele ellentétben például Gyöngyössi János egyik folyamatos megrendelője Kendeffy Elek volt, illetve ennek húga, Rákhele⁴) vagy baráti felkérésre írt volna verset.

„VIRÁGÉNEKEK” A KORTÁRSAKNÁL

Verseghy Ferenc költészetében a nők kiemelkedő szerepet játszottak, verseskötetében számos női névre bukkanunk, és több szerelmet énekelt meg, vidám életörömöket, a kedv és a kedély csapongásaival, ám Arankához képest jóval kevesebb alkalmi verset írt. Verseghy egész sor virágsszimbólumot vonultat fel, hiszen elég csak költeményei címeire egy pillantást vetni: *A rózsza*, *A szegfű*, *A nefelejts*. De nemcsak a virágsszimbólumokat alkalmazza erőteljesen, hanem erotikus ciklust is létrehozott a Laurához írt versekből. Arankához képest, aki némileg árnyaltabb, visszafogottabb ilyen téren, Verseghy sokkal szókimondóbb, pajkosabb. A rózsaszimbólum, mint a női szépségnek kifejezője, *A rózsához*⁵ című költeményben a legdominánsabb, idézzük az első szakaszt: „Eredj Laurámhoz, eredj!/Te kertek pompája, kis rózsza!/Legszebb szál Flóra virági között!/Hadd tudja, mely gyönyörű/Az ő orczája, ha mondom,/Hogy oly mosolyogva virágzik, mint Te.” A szerelmi költészetnek ez a formája egyébként nem új keletű, ekkor már évszázadok óta tipikus: a nő külső szépségének leírása (szem ragyogása, ajkak vagy arc színe) és a virágsszimbólika beépítése ezekbe a költeményekbe már az ókori szerzőknél is megtalálható. Kazinczy Ferenc is élt a virágsszimbolikával ódáiban, igaz, korántsem olyan mértékben, mint Verseghy vagy Csokonai. *Mezei virágok*⁶ (*Gróf Gyulai Karolinának*) című költeményében Verseghy *Örzsikéhez* című verséhez hasonlóan egy egész sor virágsszimbólu-

2 ARANKA György: *Elme játékjai*. Nyomtat: SZIGETHY Mihály' betűivel, Nagy-Váradonn, 1806.

3 Uo. 51; Román Nemzeti Levéltárak Kolozs Megyei Osztálya [Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale ale României], Kolozsvár (a továbbiakban RNLtKol), 26. csomó, 133b. A levéltári anyagban csak az alcím szerepel, fáma = hír, szóbeszéd, híresztelés, hírnév (megj. tölem). Colecția Aranka György, Fond 258, inv. 26.

4 KESZEG Anna: *Gyöngyössi János (Szövegek és kontextusok)*, Ráció, Bp., 2011. 35.

5 Verseghy Ferenc *Költeményei*. Összeszedte TOLDY Ferencz. Pest, 1865. 19 (Heckenast Gusztáv tulajdona).

6 KAZINCZY Ferenc munkái: *Költemények, Pályám emlékezete*. Franklin-Társulat, Bp., 1903.

mot sorakoztat fel: „1. Szép vagy Rózsa, de tündöklesz s tündöklenni kívánsz./Büszke te nem kellesz, mert maga Szolli szerény. 2. Tiszta vagy és szép vagy Liliom, de te másra homályt vetsz./Nem kellesz te híú, mert maga Szolli szerény.”

Csokonai Vitéz Mihály erőteljesen használja a virágszimbolikát költeményeiben, ami nemcsak annak tudható be, hogy bevett költői gyakorlat volt, hanem annak is, hogy Csokonait a botanika is érdekelte. Csokonai kötődése a botanikához költeményeiben is érezhető, a teljesség igénye nélkül idézzük pár költeményének a címét: *Egy tulipánthoz*, *A rózsabimbóhoz*, *A rózsza*, *A viola*, *A babérvessző*. A virágok Csokonait nemcsak a szépség kifejezéséhez segítik hozzá, hanem versírásra is ihletik, mint kiderül *A viola* című költeményéből: „Szépen kékellik/ és versellik, /Míg leng a hajnali szél”.⁷ Az *Egy tulipánthoz*⁸ című versében a kedves hölgy tekintetének szépségét a hajnalhasadás képével ábrázolja: „Szemeid szép ragyogása/Lobogó hajnali tűz.” Ezzel a poétikai eljárással Aranka is élt *Idő tóltés* versében: „Ő mint Hajnal Szép Színébe/Vagy mint a Nap fel költébe/Két Szemét merre fordította/A Világot el hódította”.⁹ A nyíló virág mint nyíló szépség hasonlata és toposza Csokonai (*Földi rózsza*) és Aranka (*Egy új virágszálnak*) költeményeiben egyaránt fellelhető: „Nyílj ki nyájasan mosolygó /Rózsabimbó, nyílj ki már,/Nyílj ki: a hajnalba bolygó/Gyenge szellő csókja vár”.¹⁰ Ugyanez Arankánál: „Nyíltodbann légy kellemetes,/Szerencsés deli Kisaszszony”.¹¹ A nyíló virág a piros rózsával, az új élet toposzával ellentétben a megsárguló, szirmait hullató virág a mulandó szépséget is jelenti, idézzük Aranka *Egy szép beteg látására* című költeményének egy részletét: „Egy ágy előtt ékes színét levetkezve,/Porbann ül a Szépség szemei könnyezve./A gyenge Virágok Ró'sák megsárgulva,/Körülötte sírnak nagy bűba borúlva”.¹² Az ajak rózsához való hasonlítása Amade Lászlónál a megszokott módon realizálódik: ugyanúgy, mint a reneszánsz költői, köztük Balassi, a jelzőkkel és képekkel nem tudja sem Amade László, sem Gyöngyösi István egyéníteni a szereplőket. A nők szépségének a leírásában Gyöngyösi általános értelmű, nem sajátosat jelentő mellékneveket és képelemeket használ: piros, fehér, rózsza, liliom. Mindegyik női szereplőjéről ugyanazt állítja: Széchy Mária arca „mint kertekben rózsza” és Zrínyi Ilona „orczái rózsák.” Amade László költészetét nehezen lehet elválasztani felfokozott szerelmi életétől, költeményeinek versfőiben mintegy 15 női¹³ nevet (Éva, Anna, Krisztina, Julianna stb.) örökített meg, s nehezen hihető, hogy pusztán a költői játék kedvéért. A rokokó művészetére jellemző, hogy „az antik motívumok közül is az maradt meg, ami kisméretű és kecses: Cupido, Elysium, Zephyr, a gráciák és a nimfák. Soha nem írtak le annyi kicsiny és kicsinyített fogalmat meg kicsinyítő képzős formát, mint akkor. Az írók kerülték a hosszú, bonyolult, szerteágazó mondatformákat. Ehelyett a rövidség vált uralkodóvá: az apróbb, tagolt melódiák és a kisebb méretű, könnyedébb mondatszerkezetek” – írja Szabó Zoltán.¹⁴ Amade és más költők értelmezésében is a virágok érzelmi (ki)hatással vannak a verselőre meghihetvén a vers-

⁷ CSOKONAI Vitéz Mihály *összes versei*. II. Szépirodalmi, Bp., 1967. 274.

⁸ Uo. I. 155.

⁹ RNLtKol, 26. cs, 110b. Aranka György gyűjteménye, Fond 258.

¹⁰ CSOKONAI: *i. m.* I. 329.

¹¹ ARANKA: *i. m.* 66.

¹² RNLtKol, 26. cs, 104. Aranka György gyűjteménye, Fond 258.

¹³ Megjegyzem, hogy ezek a személynevek igen divatosak voltak abban a korban.

¹⁴ SZABÓ Zoltán: *Kis magyar stílustörténet*. Kriterion, Buk., 1970. 86–89.

írás pillanatát, pontosabban a versírásra is kiható érzelmi benyomások szárait mozgatják meg, idézzük a 178-as¹⁵ jelzetű vers harmadik szakaszát: „Mennyi színye vagyon pásit virágoknak/ És az kikeleti kertbeli ágoknak,/Vagy az ki csucsozó új ojtóványoknak,/Annyi sok nemei az affektusoknak.”

„A’ MAGYAR ELMÉK’ DÍSZES MEZEJÉRE LETETT VIRÁGOK KÜLÖMBFÉLE ALKALMATOSSÁGOKRA”

Az *Anna Napjára* (*A’ gögyi feredőnn*)¹⁶ című verset gróf Bethlen Lajos özvegyének, báró Wesselényi Annának ajánlja Aranka az asszonyiség névnapja alkalmából. A páros rímelésű, vegyes szótagolású (12/8) verset átszővi Aranka hazaszeretete és (feudális) nemzettudata: „Csak a’ kegyes Egek Hazánkat Népünket/Tartsák meg virágzó Magyar Nemzetünket./S Ennek Nemes törseök szálát,/Báró Vesselényi Annát.” Aranka tudatában van annak, hogy egy olvasott asszonynak ír, éppen ezért mozgósítja hasonlatok formájában enciklopédikus tudását is: „Ásiai Basák’ dölfös kevelységinn,/Sequana két szelíd partjai’ térséginn,/Székit tornyosann emelte,/Névit Égig repítette.” Az *Egy új virágszálnak*¹⁷ című verset szintén a Wesselényi családnak szánja Aranka, valószínűleg báró Wesselényi Anna újszülött lányának, Rózáliának.¹⁸ Maga a költemény a jókívánságok sokaságát halmazza: „Ártatlan gyenge Ró’sa-Szál!/A’ dedergő Tél, ’s zöld Tavasz;/Munkás Nyár, és termékeny Ősz;/Légyen néked mint tavasz!” A virágszimbolika egyébként a kor költészeti ízlésének megfelelően végigkíséri Aranka költeményeit, hiszen a szebbik nemet szokás volt valamilyen virághoz hasonlítani, ilyen alapon pedig a nőknek írott verseit nevezhetjük virágénekeknek is, főleg ha azt is figyelembe vesszük, hogy számos szerelmes, a(z) (eszményi) szép után epekedő vers is szerepel a költemények között. A virág Aranka világában (és nemcsak) másrészt a termékenységet, a szépséget, a prosperitást is jelenti, az *Elme Játékjai* előszavában sűrűn előfordul különféle jelentésekben: „Mert czélom nem a’ múltó hír’ név’ füstinek vadászása, nem személyes; hanem közönséges: a’ Magyar Elmesség¹⁹ virágjainak gyarapítása, az Elme mezejénn.”²⁰ Aranka célja nem a hírnév vadászása, a metaforikus szókapcsolat arra utal, hogy ő is szeretné olyan darabokkal gyarapítani a magyar költészetet, amelyekben van valami egyedi, van bennük inventio. Az előbbi idézetben fellelhető a szerénység toposza, valamint az az igény a részéről, hogy ő is hozzátegyen valamit a magyar költészet anyagához, ez a következő szövegrészletben is észlelhető: „[...] a’ Magyar Elmék’ díszes mezejére, örömmel és bátran tészem le én is csekély gondolatimat. Magok nemek szerint a’ virágokat újjítani is gyarapítani is fogják.”²¹ Aranka meggyőződése volt, hogy az anyanyelv pallérozása, művelése mindennél fontosabb, és ez eredményez-

15 *Amade László versei*. S.a.r. SCHILLER Erzsébet–AJKAY Alinka. Balassi, Bp., 2004 (Régi magyar költők tára. XVIII. század. VII). 263.

16 ARANKA: i. m. 57.

17 Uo. 65.

18 Figyelembe véve, hogy Wesselényi Anna másik lánya, Anna egészen fiatalon, még hatévesen meghalt (1792-ben), nem valószínű, hogy Aranka hozzá írta volna a költeményt.

19 Invenciózusság értelemben.

20 ARANKA: i. m. XVI.

21 Uo. XVI–XVII.

heti egy-egy nemzet felemelkedését: „[...] az Anyai Nyelv köti össze az Elméket, s azoknak igyekezeteket, a’ nemzetre nézve; e’ teszi őket elébb otthon virágzóakká, és gyümölcsözőkké, azután künn tekintetesekké”.²² A versszerzést a nyelvműveléssel szorosan összetartozónak gondolja, hiszen a versszerzés a nyelvet is csinosítja, fejleszti: „[...] nyelvek pallérozódásának első grádicsa a’ Versszerzés volt”.²³ Az egybegyűjtött verseket virágcsokorhoz hasonlítja, amely örökkévalóságot biztosíthat a verseknek: „[...] a’ virágokat bokrétaiba, úgy ezeket is versbe kötve mind kedvességet, mind életet, és megmaradást adni nékik”.²⁴ „A klasszikus költészet közhelyeit, s főként a Horatiustól tanult fordulatokat habozás nélkül alkalmazzák újra meg újra verseikben” – írja Mezei Márta.²⁵ Példaként megemlíti Orczy Lőrinc *A mulandóságról* című költeményének egyik sorát: „Mint sebes patak, napjaink úgy folynak.” Most pedig nézzük meg ugyanezt a fordulatot Aranka tolmácsolásában, mely a *Boriskához*²⁶ című magyaros, hangsúlyos 8/7 osztályú, kétsoros periódusú vers versben szerepel: „Mint a’ folyó Patakoknak,/ Amolygó két Partjai;/ Restül nézik míg azoknak/Elenyésznek hajjai:/Nézzük mi is míg Él-tünknek,/Lefolynak Esztendeji.” Nehéz megállapítani, hogy magát a verset kihez írhatta Aranka, hiszen számos Borbála nevű hölgy volt környezetében és ismeretségi körében. Az egyik Toroczka Borbála, báró Nalácz József felesége lehet. Nalácz József a kolozsvári kerületi tábla alelnöke, az erdélyi kormányshé tagja volt, elsőként ajánlott fel támogatást – ezer forintot – a magyar tudós társaság felállítására, támogatta Arankaék társaságát is. A másik azonosítási lehetőség id. gróf Bethlen Gergely és Kendeffy Rákkel lánya, Bethlen Borbála. Bethlen Gergely az erdélyi gubernium egyik titkára, a Kézírások Tanácsának²⁷ szintén egyik titkára volt, így mindkét esetben szoros kapcsolatról beszélhetünk a versszerző és a köszöntött személy családtagja között. Az *Ifjúság Képe’ Látására*²⁸ Aranka egyik legnépszerűbb szerzeménye, amelynek négy különböző verzióját ismerem. A levéltári anyagban két verziója is megtalálható a kötetben megjelent kivételül, ráadásul az Orpheus II. kötetében is megjelent nyomtatásban 1790-ben, még Aranka kötetének kiadása előtt. A vers Aranka egyik legsikerültebb költői szerzeménye, az adott korban igencsak divatos szentimentalizmus és rokokó elemei azonosíthatók e szerelmi udvarló költeményben: könnyedség, graciozítás, báj, kecsesség, és érzékletesség jellemzik. Aranka poétikája közköltészeti jellegű; a közköltészeti alkotásokban a nevek használata kényes, kerülendő dolog volt. Számos kézirat (akárcsak a ponyván megjelent, nász-nagyok vagy vőfélyek számára készült prózai segédletek) N.N. alakban őrzi a cserélhető elemeket, főként a személyneveket pl.: „N.N. kincsem a neved.” Egy másik kézenfekvő megoldással is éltek; a nevek helyét kipontozták vagy egyszerűen kihagyták, pl. Fekete János közismert verssora Komoróczy Terka énekeskönyvében: „Gyöngy ==== kegyesem,/drága szerelmetesem”.²⁹ A közköltészeti szerzeményeket szervesen kompozíciós eljárás jellemzi, a

22 Uo. XVII.

23 Uo. XVIII.

24 Uo. XIX.

25 MEZEI Márta: *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt*. Akadémiai, Bp., 1974. 104.

26 ARANKA: *i. m.* 71.

27 Szintén Aranka hívta életre a Nyelvművelő Társaság mellett, régi diplomákkal, krónikákkal, adománylevelekkel foglalkoztak.

28 ARANKA: *i. m.* 96.

29 Idézi CSÖRSZ RUMEN István: *Szöveg szöveg hátán. A magyar közköltészet variációs rendszere. 1700–1840*. Argumentum, Bp., 2009. 181.

szerző el is vehetett verséből, de hozzá is adhatott, „még nem fetisizálták annyira a saját szövegüket, akár strófák, sorok sorrendjét is megcserélték, vagy egy versből kiemelték egy szakaszt, és egy nagyobb kompozíciójú munkájukba ágyazták be”.³⁰ Megfigyelhetjük a négy verzióban, hogy Aranka is hajlamos volt arra, hogy egy előzőleg megírt költeményt utólag módosítva, szereplőt vagy – ha úgy tetszik – címzettet rendeljen hozzá, ily módon előfordul, hogy verseit – többnyire alkalmi jellegű költeményeket – némileg módosított formában több személynek is elküldte. Bárány Nalácz Borbála ifj. Bethlen Gergely házastársa volt, idős Bethlen Gergely Aranka kollégája, mind a Guberniumnál, mind a Kézírások Társaságánál. *Egy kép alá*³¹ címmel szerepel a költemény a levéltári anyagban, ebben a verzióban Aranka még nem rendel címzettet a költeményhez, idézzük az utolsó sort: „S Képiben Mennyei felséget rajzoltál.” A második variáns az *Egy kép alá mely történetből B.N.Bhoz hasonlított*³² címet kapta, Aranka az utolsó előtti sorban kipontozva ugyan a teljes név helyét, de megadja a monogramot, és így implicite a címzett nevét is: „Jó Mester! N_ B_ rajzoltad.” A harmadik variáns *A Boriska képe alá*³³ címet viseli, Aranka az utolsó sorban megadja a címzett nevét: „S nem tudván, ama szép Boriskát rajzoltad.” A negyedik verzióban, amely *Az Ifjúság Képe' Látására* címet viseli adja meg Aranka a címzett teljes nevét a költemény utolsó sorában: „Jó Mester! Nalaczi Borbálát képzetted.”

*Rákhe*³⁴ és *Károlyina Napjára*³⁵ névnapi alkalmi költemények. Érdemes megjegyezni, hogy az előbbi kétszer is szerepel a kéziratok között. A címzett minden bizonnyal Kendeffy Rákhel, Kendeffy Elek húga, aki Gyöngyössi Jánosnak volt a megrendelője; a korán árván maradt Kendeffy gyerekeket egyébként Árva Bethlen Kata nevelte fel. Kendeffy Rákhelnek a levéltári anyag szerint még írt egy verset Aranka *Egy érdemes Grófnénak*³⁶ címmel. Maga a vers jellemrajz, amelyben a szerző Kendeffy Rákhelt úgy idézi fel, mint kiegyensúlyozott személyiséget, aki az emberi virtus minden nemével fel van vértézve, aki egyszerre „vigyáz, Lát, érzékeny; de tsendes halgató,” egyszerűen egy felvilágosodásbeli nőideál képe sejlik fel Aranka tollából. Károlyina feltételezésem szerint gr. Dessewffy József táblabíró nagynénje, Szirmay Karolina lehet, aki Dessewffy Józsefet felnevelte. A versben visszatérő költői képként van jelen a tavasz (napjának) sugara, mint bársony: „Sz. Otto és Károly a' Vitéz Németek./Elé jöttek 's közből egy Szép szentet vettek:/A' Szép Károlynát. A' Napi pompába/Öltözött tavaszi bársony sugarába.” *Mlgs. Gr. Mikes Anna Születése öröm Innepe Napjára*³⁷ alkalmi vers, 1812-ben íródott, a címzett életének az érdemeit sorolja fel, ugyanakkor jellemrajz is: „Jó szív, ártatlan lélek, hazafi.” Özvegy báró Dániel Istvánné, előbb báró Bornemisza Pálné, szül. gróf Mikes Anna vette Molnár Borbála írónőt magához mint társalkodónőt, Molnár Borbála 22 évig maradt a grófnénál, a legelőkelőbb erdélyi társasággal került ezáltal kapcsolatba. A *B. Wesselényi Miklósnét Proba helyébe kísérvő Versek*³⁸ című hosszabb lélegzetvételű költeményt székeley

30 Uo.

31 RNLtKol, 114b. Aranka Gyögy gyűjteménye, Fond 258, 26-os csomó.

32 Uo. 176b.

33 *Orpheus*. II. Szerk. KAZINCZY Ferencz. Kassa, 1790. 126.

34 RNLtKol, Aranka Gyögy gyűjteménye, Fond 258, 26-os csomó, 44. és 190.

35 Uo. 45.

36 Uo. 100.

37 Uo. 47.

38 Uo. 108–109.

kisnemesi származású Cserei Heléna, Cserei Farkas udvari kancellári tanácsos lányának szánya, Wesselényi Miklós erdélyi politikus, főúr hitvesének. Wesselényi Miklós 1791-től 1809-ig állandó tagja volt az erdélyi országgyűlésnek az ellenzék (az alkotmánypártiak) padsoraiban az udvarhűekkel szemben. Teleki Sámuel hitvesének, Bethlen Zsuzsannának szánya két költeményét is Aranka; *Gr. T. Snének levél* címmel egy episztolát ír, majd egy névnapi köszöntőt szán az érdemes grófnénak: *Egy Szép neve napjára*.³⁹ Az előbbi kezdő sorait idézzük: „Ne véld, oh Te kegyes Anya drága Grofné/Angyali jo Szível biro T...né/A’ hajdani jámbor hiv Szolgád meg nem holt/Hived, Háza’d s’ fiad hive, mint régen volt...”⁴⁰ A közhelyek gyakorisága ezekben a szerzeményekben az eredetiségtől fosztja meg a szöveget. „A közhely olyan általános, simára koptatott gondolatföredék, amely a létértelmezést zsákutcába vezet. Már a jelzős szerkezetek szintjén is érvényesülhetnek konvenciók (pl. drága anya, kegyes grófné stb.), de gyakoribbak az olyan szólamok, mint az élet mulandó, az emlék örök, a gyermek –és ifjúkor boldog oázis”⁴¹ – írja Keszeg Vilmos. Gróf Bethlen Lászlóné báró Bánffy Klára az EMNyT nyilvántartott támogatói közé tartozott, hiszen nemcsak anyagilag, régi diplomákkal, okiratokkal gazdagította a Társaság gyűjteményét,⁴² hanem régi pénzérmékkal is.⁴³ Aranka a grófnét vigasztalja betegségbe esése idején: „Bunak eresztém fejemet/Mert által hatta szívemet/Egy rossz hír/Jo Kedv! Halgass! Vig notarol/Ne is almodgy musikárol/Szivem Sir./[...] Mennyetek el _ _ _ a’ betegnek légyetek Orvoslására”.⁴⁴ A családkönyvekre jellemző eljárással az alkalmi versszerző az átmeneti rítusokhoz kapcsolódik minden esetben, nemcsak születéskor, esküvőn, temetésen jelenik meg, hanem átmeneti rítus jelleget kölcsönöz azoknak az eseményeknek, melyekre verset ír. Ezen versek használati köre kétirányú: egyrészt alkalmi versnek illik szerepelnie a családi élet valóban jelentős alkalmain, másrészt az alkalmi vers jelentőssé avathat egy kisebb jelentőségű eseményt, vagyis jelenléte által teremthet alkalmat, mint azt láthatni a Gróf Bethlen Lászlónéhez írt versben. *Jo Kívánság*⁴⁵ címmel Aranka egyik támogatójának, gróf Kendeffi Elekné Bethlen Krisztinának szán egy költeményt, amelyben patrónusának szólítja a grófnét, és reményét fejezi ki, hogy az továbbra is barátjának fogja tartani. A grófné volt egyébként az, aki 1789-ben felépíttette téli rezidenciaként a Kendeffyházat (egykori név), amely később az erdélyi Királyi Tábla (Tabula Regia) székhelyeként szolgált. Az *Elme játékjai* kötetben szerepel az a sírvers, amelyet Kendeffy Ráchel, id. Bethlen Gergely felesége halálára írt, *N. Katona Gróf Bethlen Gergelyné Halálára*⁴⁶ címmel: „Árnyékok szelíd országába az új lakosoknak,/Egy könyörületlen Bírójok az hallgató Népek/Sorsokat ott méri; kíséző nélkül eredtél/Útba; nehéz út, kényes lépés, Kendefi Rachell” Az epitáfiumok kortól, időtől független morális tanulság megfogalmazásai, stílusuk jól meghatározott retorikai-poétikai szabályoktól függ, nem mutatnak túl nagy változatosságot sem stilisztikai, sem

39 Egy Szép neve napjára jav. ebből: G. T. SR., RNLtKol, Aranka György gyűjteménye, Fond 258, 26-os csomó, 168.

40 RNLtKol, Aranka György gyűjteménye, Fond 258, 26-os csomó, 173b.

41 KESZEG Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. KJNT–BBTE, Magyar Néprajz és Antropológiai Tanszék, Kvár, 2008 (Egyetemi jegyzet). 260.

42 ENYEDI Sándor: *Aranka György erdélyi társaságai*, Kriterion, Bukarest, 1988, 171.

43 JAKAB Elek: *i. m.* 268.

44 RNLtKol, 176b. Aranka György gyűjteménye, Fond 258, 26-os csomó.

45 Uo. 197–197b.

46 ARANKA: *i. m.* 115–116.

tartalmi vagy formai szinten. Retorikai szempontból a vers a genus demonstrativum laudációra vonatkozó szabályai szerint épül, és a műfaj előír bizonyos retorikai fordulatokat vagy tropikus repertoárt, mint amilyenek a versben is fellelhető „árnyékok szelíd országa”, „élet könyve” vagy „fényes ég gyémánt kapui.” Aranka Teleki Józsefhez (a kolozsvári királyi tábla bírāja, későbbi koronaőr, Teleki Sámuel unokatestvére) 1806. június 26-án írt levele mellé⁴⁷ csatolt három költemény egyike lehet az a költemény, amely *G. T. P. árnyék képe alá* címmel szerepel a levéltári anyagban, és Teleki Józsefnéhez írta:⁴⁸ „E' kép csak szín 's árnyék, ez az originál/ Angyal, nem csak ember, Szivből 's lelekből áll/Vaj ha illy Sziv 's Lélek örök egyessége/Tartana, míg tarthat ez árnyék épsége!”

Aranka *Elme játékjai* kötetében szerepel az *Ágnes napjára*⁴⁹ című költemény, amely névnapi köszöntővers, Aranka valószínűleg Dániel öccse lányának, Ágnesnek szánta. A kereszt-rímes költeményt átszővi a játékoság, az antik költészeti motívumok mellett a (római és görög) mitológiai utalások sem hiányoznak belőle. A kor középfokú oktatásának jelentős részét tette ki az antik irodalommal való foglalkozás, illetve annak imitálása, s ez a műveltségi anyag a versekbe is beszűrődött. Ugyanezt a kulturális háttérrel kell feltételeznünk a befogadói oldalon is, hiszen enélkül nem érthetőek a mitológiai utalások. Ebből az is következik, hogy ilyen típusú verseket inkább magasabb társadalmi státussal rendelkezőknek írtak. A levéltári anyagban található a *Judith napjára* című névnapi köszöntővers, amelyet Aranka a szomszédasszonyának írt; itt jól érzékelhető az, hogy egy egyszerű polgárasszonynak írja, más a hangvétele és a mitológiai utalások is elmaradnak: „Szomszéd Aszszony Judith Napjának estvéjít/Meg világossítá ki nyujtván kéményit/(utolsó 2 sor:) A' más jeles Judith Napján jóvendőbenn/Kis Jutzi vagy Miklós sírjon a' böltsőbenn”.⁵⁰ Úgy tűnik, hogy az antik formák és mitológiai utalások nemcsak a versnek biztosítottak előkelőséget, hanem az előkelőbb származásúknak is megadták a tiszteletet általuk. Vályi Klára barátságát és tehetségét Aranka nagyra értékelhette, hiszen amellet, hogy a Társaság előtt megvédte, a Vályi Klára hálálkodó levelére választ adó versét (*Vályi Klárának*⁵¹) Aranka az *Elme Játékjai* kötetbe is beválogatta. Az alkalmi versek kedvelt témái a barátság, mint magas rendű erkölcsi-emberi magatartás, alapja a kölcsönös megbecsülés, segítség, helytállás, szeretet és állhatatosság. Az ilyen költeményekben az egyéni és közvetlen érzelmi megnyilatkozás sem ritka, idézzük a vers utolsó két szakaszát:

„Barátságos mutatása;	Mint egy aczél kulcs felzárta;
Hangos elmésségednek,	Azért bézárt szívemet;
És ártatlan ajánlása,	'S Érzékenyül általjarta,
Jobbra méltó szívednek	Érzéketlen mejjemet.”

Arankával egyetemben Csokonai is nagyra tartotta az írónt, Vályi Klarához írt versei egy szoros, kölcsönös bizalmon, hűségen alapuló barátság képét mutatják: „Azért is szívedbe ajánlom szívemet/Tarts hú barátomnak örökre engemet!” (Vályi Klarához⁵²). A *Válasz Vályi Klará-*

47 JAKAB: i. m. 174.

48 Teljes szöveg, megj. tőlem.

49 ARANKA: i. m. 69–70.

50 RNLtKol, 144–144b. Aranka Gyógy gyűjteménye, Fond 258, 26-os csomó.

51 ARANKA: i. m. 79–81.

52 CSOKONAI Vitéz Mihály *Minden munkája*. I. Összegyűjt., szöv. gond., jegyz. VARGHA Balázs. Szépirodalmi, Bp., 1975. 372–373.

*hoz*⁵³ című költői levélből kiderül, hogy Csokonai, akárcsak Aranka, szintén megvédte becsületét: „Sok gyáva nyelv szól, szodalmaz/Gúnyol és rád borsot halmoz,/Szép elmédért így jutalmaz./Nem csuda: poeta vagy.” Reflexióit, benyomásait írja le Molnár Borbála költőnő publikált verses levelei olvasása után (*Csizi Istvánnak és Molnár Borbálának Verses Levelecskéik látására és olvasására melyeket Seelman Károly által vett Aranka György. Mvásárhely 30 Juny 1798.*)⁵⁴: „Molnár Borbárával kölcsönbe küldözött⁵⁵/Elme Leányai ujjokkal kötözött⁵⁶/Jo Sziv’s gondolatok bimboival⁵⁷ tele/Sorotokkal tegnap Szerentse tisztele./Hogy rajtok elfáradt elmém leghelhetem,/Ezt az örömmöt – annak köszönhetem [...]” A levéltári anyag és az *Elme játékjai* kötet is tartalmaz különböző, névnapokra írt köszöntőket, amelyek címzettjeit nem ismerjük. Ilyenek az *Éva’ napjára, Borbára napjára* (ez talán báró Nálátsi Borbára lehet, ifj Bethlen Lajos és Gergely nagyanyja), *Zsuzsánna napjára, Erzsébet napjára* vagy *Josefa napjára*.⁵⁸

BEFEJEZÉS HELYETT

A kor bevett költői gyakorlatának megfelelően láthattuk, hogy Aranka is erőteljesen használta a virágszimbólumokat, ilyen tekintetben nyilván nem eredeti, de Aranka a virágot és egyáltalán a virágszimbolikát nem csak a női nem szépségének a leírására használja pusztán, hanem sokféle jelentésben, mint prosperitást vagy új kezdetet. A dolgozatból az is kiderülhetett, hogy a kortársakhoz viszonyítva sokkal inkább jellemző rá a nőkkel való felfokozott törődés, hiszen verseinek (legyen az nyomtatásban vagy kéziratban) jelentős hányadát a nőkhez írta; és az sem utolsó szempont, hogy ezek a versek ráadásul referenciális tartalommal is rendelkeznek. A virágszimbolika használatának kiemelésével, a poétikai eljárások, valamint az alkalmi és közköltészeti jelleg hangsúlyozásával próbáltam meg Aranka költészetét beágyazni a kor költészeti hagyományába. Kapcsolatait igyekezett a végsőkéig kihasználni, abban az értelemben, hogy mindent megtett azért, hogy a Társaság és az erdélyi művelődés ügyeit előmozdítsa, ugyanakkor nem hinném, hogy azért írta volna köszöntő verseit, mert anyagi hasznot remélt belőle, ezek sokkal inkább szellemi befektetésként tarthatók számon. A nevek számbavétele során az is kiderült, hogy Aranka nemcsak az erdélyiekkel (Marosvásárhely, Kolozsvár, Torda, Szeben stb.) tartott fenn kapcsolatot, hanem a magyarországiakkal is szoros kapcsolatban állt. Az erdélyi nemesek között, akikkel kapcsolatban állt, levelezett, illetve költeménnyel tisztelte meg őket, azonosíthatjuk a nagy történelmi családokat: a Bánffy-, a Bethlen-, a Wesselényi, a Kendeffy, Rhédei, Thorotzkay (Toroczka) családokat, így nem véletlen, hogy Jancsó Elemér idézzük: „Az erdélyi történetírás történetének 1790 és 1810 közötti korszakát Aranka levelezésének ismerete nélkül nem lehet feldolgozni”.⁵⁹

53 Uo. 373–374.

54 RNLtKol, 210–211b. Aranka György gyűjteménye, Fond 258, 26-os csomó.

55 kölcsönbe küldözött jav. ebből: együtt kölcsönözött.

56 ujjokkal kötözött jav. ebből: Lelkével öntözött.

57 bimboival jav. ebből: szitkaival.

58 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Ms 357.

59 JANCÓS Elemér: *Aranka György levelezése*. Minerva Irodalmi és Nyomdai Intézet, Kvár, 1947. 13.

GYÖRGY ARANKA'S "LOVE-LAYS"

Keywords: *occasional poetry, public poetry, network research, poetics-history, verse approach*

György Aranka is mostly known for his science organization activities, and became famous during the reception history, however, his literary work, and inside that his poetry is much less known. In my dissertation I'm analyzing one slice of Aranka's diverse poetry examined on the basis of archival and library research, namely from his occasional poems those ones that were written to women. The greetings of women are a significant proportion in his welcome poems. He wrote greeting poems not only to the lady members of noble families, but also to citizen women, so in this sense is characterized by massive modernization. In my dissertation I examine these verses speak to who, if his career is linked with his personal relationships (what are his real intentions with these poems), or this relationship-building gesture is only for the care of social relationships or for his career's progress?

OMAGIUL POETIC LA GYÖRGY ARANKA

Cuvinte-cheie: *poezie ocazională, poezie publică, cercetare de rețea, istorie poetică, abordare poetică*

György Aranka este cunoscut mai ales pentru activitățile sale organizatorice referitoare la viața științifică, însă opera sa literară, mai exact poetica sa este mult mai puțin cunoscută. Lucrarea abordează pe baza cercetărilor de arhivă și bibliotecă doar o parte din diversă sa operă poetică, și anume dintre poeziile ocazionale doar cele scrise pentru femei. O bună parte din poeziile sale ocazionale o constituie omagierea femeilor; a scris poeme nu doar doamnelor familiilor nobile, ci și femeilor burgheze, în acest sens poetica lui György Aranka este caracterizată printr-o modernitate accentuată. În lucrare se încearcă identificarea destinațelor acestor poeme, și se pune întrebarea dacă cariera lui Aranka este legată de relațiile personale; cu alte cuvinte: în mod deliberat vrea să se împrietenească, aceste gesturi servesc la cultivarea relațiilor sau la succesul profesional.